

5. Питер Этрилл, Эдди Маклейни. Финансы и бухгалтерский учет для неспециалистов. Учебник. Алпино Паблишер, 2007. С. 312.
6. Маликов Т.С. Давлат бюджети. Ўқув қўлланма. – Т., 2007. 83-б.
7. Ўзбекистон Республикасининг Бюджет кодекси. 3-модда. <https://lex.uz/docs/2304138>.
8. “Ўзбекистон Республикасининг Давлат бюджети тўғрисида”ги қонун. <https://lex.uz/docs/5186044>.
9. Приоритеты государственного регулирования экономики. – Ростов-на-Дону: СКАГС, 1998. С. 34.
10. Гилёва А.А. Формирование и использование общего бюджета Е.С. Диссертация. – М., 2011.
11. <https://www.rbc.ru/economics/23/03/2021>
12. <https://ru.tradingeconomics.com>
13. <https://yury-st.livejournal.com/293354.html>
14. Чепель С.В. и др. Макроэкономика. – М., 2007. С. 22-39.
15. <https://tinесonотu.uz>. Экономическое обозрение. № 1 (251). 2021.
16. Ортиков Н., Давлетов Ф. Бюджетный дефицит в оптимизации. // Экономическое обозрение. № 1 (251). 2021.
17. Давлат статистика қўмитасининг маълумотлари асосида тайёрланган. 2020 й.
18. Мансуров М.А. Основные факторы развития государственной финансовой системы. “Новый университет”. Россия:-07-08, 2014.
19. Гилёва А.А. Формирование и использование общего бюджета Е.С. Диссертация. – М., 2011.

БЮДЖЕТ ЖАРАЁНИНИ ТАШКИЛ ЭТИШДА МОЛИЯВИЙ НАЗОРАТНИНГ АҲАМИЯТИ

https://doi.org/10.55439/ECED/vol23_iss2/a31

Бабахонов Жаъфар Мухиддинович -
Қарши муҳандислик-иқтисодиёт институти

Аннотация. Мақолада бюджет жараёнини ташкил этишда молиявий назоратнинг аҳамияти хусусида фикр билдирилган, иқтисодчи олимларнинг тадқиқотга оид фикрлари ўрганилган ҳамда тадқиқот доирасида хулоса шакллантирилган.

Калит сўзлар: бюджет, молия, молиявий назорат, бошқарув, даромад, харажат.

РОЛЬ ФИНАНСОВОГО КОНТРОЛЯ В ОРГАНИЗАЦИИ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕССА

Бабахонов Джафар Мухиддинович -
Каршинский инженерно-экономический институт

Аннотация. В статье рассматривается значение финансового контроля в организации бюджетного процесса, взгляды экономистов на его изучение и делаются выводы.

Ключевые слова: бюджет, финансы, финансовый контроль, управление, доход, себестоимость.

THE ROLE OF FINANCIAL CONTROL IN THE ORGANIZATION OF THE BUDGET PROCESS

Babaxonov Jafar Muxiddinovich -
Karshi Engineering and Economics Institute

Abstract. The article discusses the importance of financial control in the organization of the budget process, the views of economists on the study and draws conclusions.

Keywords: budget, finance, financial control, management, revenue, cost.

Кириш. Молиявий назорат ташкилотнинг фаолиятини кузатиш ва баҳолаш учун муҳим бўлиши мумкин. Ҳар бир бизнеснинг асосий мақсадларидан бири даромад олишдир. Бюджет режалаштириш воситасидир, чунки у иш фаолиятига йўналиш беради. У қандай фаолият муҳимлиги ва ҳар бир фаолият учун қанча ресурсларни ажратиш кераклигини кўрсатади.

Давлатнинг молиявий назорати иқтисодиётда зарур фикр-мулоҳазалар, режалар ва ҳақиқий натижаларни тизимли мувофиқлашти-

ришни таъминлайди, бу эса тўғри бошқарув қарорларини қабул қилиш учун зарур асос ҳисобланади. Давлат назорати кўп жиҳатдан молиявий-иқтисодий соҳада жуда қимматга тушадиган хатолардан қочишга ёрдам беради. Қолаверса, давлат молиявий назоратининг яхши йўлга қўйилган тизими ҳам ижтимоий адолат тамоийилларига эришишга хизмат қилади, бусиз халқнинг марказий ва ҳудудий ҳокимият органларига ишончини шакллантириш мумкин эмас.

Бироқ бугунги кунда мамлакатимизда мавжуд бўлган давлат молиявий назорати органларининг фаолиятини энг самарали ва тўлиқ мукамал деб эътироф этиб бўлмайди, шунинг учун уларни такомиллаштиришга катта эҳтиёж бор.

Адабиётлар шарҳи. Молиявий назоратнинг иқтисодий моҳиятини очишда, албатта, иқтисодчи олимларнинг тадқиқотларига таяниб, мулоҳазалари асосида илмий шарҳларни кўриб чиқиб, шу асосида тадқиқотимизни очишга ҳаракат қиламиз.

Аввало, В.М. Родионова ўз тадқиқотида молиявий назоратни молиявий хавфсизлик тушунчаси билан боғлиқ ҳолда ўрганган: “Молиявий хавфсизлик давлат хавфсизлигининг асосий элементларидан бири ҳисобланади. Бу нима эканлигини тушуниш учун концепцияни икки томондан кўриб чиқинг. Биринчи ёндашув молиявий хавфсизликни бошқа давлатлар ва ўз мамлакати ичида мавжуд бўлган хавф ва таҳдидларга қарши туриш учун етарли иқтисодий ресурслар билан таъминлайдиган давлат орқали тушунишга асосланади” [8].

Н.В.Фадеекина фикрларнинг давоми сифатида: “Иккинчи ёндашув ташқи иқтисодий хавфсизликни макро ва микро, сиёсий, ижтимоий, шахсий ва бошқа даражадаги чора-тадбирлар мажмуи сифатида ёритиб беради, бу салбий омиллар ва уларнинг оқибатларига қарши курашишнинг малакали ва мақсадли тизимини яратиш учун зарурдир” [11], – деб таъкидлайди.

А.В.Румянцев фикрича, “Молиявий хавфсизликка эришишга қаратилган ҳаракатлар мамлакатнинг яхлит иқтисодий тузилма сифатида мустақил ривожланиши учун имконият яратиши, оқилона ва самарали молиявий муносабатларга асосланган табиий-иқтисодий ўсишни таъминлаши керак” [9].

Давлат молиявий назорати ишлаб чиқарувчи кучлар ва ишлаб чиқариш муносабатларини бошқариш функцияси ҳамдир. У икки босқичдан иборат: фактларни тўплаш ва уларни дастлабки гуруҳлаш билан боғлиқ тавсифловчи, шунингдек, фактларнинг сифат таҳлилини ифодаловчи ва билишнинг сифат ва миқдорий усулларини бирлаштирган мантиқий ва аналитик. Натижада, молиявий назорат, бир томондан, фактлар ва тажрибаларни, иккинчи томондан, маълум бир билим тизимини ўз ичига олади.

Молиявий назоратнинг вазифаси муайян объектни (объект ёки ҳодисани) кишиларнинг амалий фаолиятида оқилона фойдаланиш манфаатларида унинг пайдо бўлиши, ривожланиши ва ўзгариши қонуниятларини аниқлаш учун ўрганиш жараёнига асосланади. Шунинг учун

молиявий назорат ва илмий билимлар тизими-ни ривожлантириш зарур [6].

Молиявий назорат, ҳар қандай иқтисодий фан каби, ижтимоий зарур маҳсулотнинг кенгайтирилган такрор ишлаб чиқариш муаммоларини кўриб чиқади. Бинобарин, у иқтисодий қонунлар ва категорияларнинг сифат таърифлари билан чекланиб қолмай, балки уларнинг миқдорий муносабатларини ҳам таҳлил қила олади. Жамиятда ишлаб чиқарувчи кучлар ва ишлаб чиқариш муносабатларининг ривожланиши янги функционал иқтисодларнинг пайдо бўлишига олиб келди: илмий ташкил этиш ва меҳнат иқтисодиёти; капитал кўйилмалар ва янги техника самарадорлиги; молия, пул оқими ва кредитлаш нархларини белгилаш; хўжалик фаолиятини ҳисобга олиш, назорат қилиш ва таҳлил қилиш; иқтисодий тадқиқотларда, иқтисодиёт ва унинг тармоқларини режалаштириш ва бошқаришда математик усуллар ва компьютер технологияларидан фойдаланиш. Молиявий назорат тадбиркорлик фаолиятини режалаштириш, бошқариш ва таҳлил қилиш билан чамбарчас боғлиқ. Бу боғлиқлик шундан далolat берадики, бу функционал иқтисодлар бир хил объектни ўрганади, лекин бошқа мақсадли функцияга эга.

Шунинг учун иқтисодий назария доирасидаги молиявий назорат ишлаб чиқариш, тақсимлаш ва истеъмолни бошқариш тизимлари бўйича амалий тавсиялар беришда муҳим ўринга эга. Жамиятдаги номутаносиблик ва салбий ҳодисаларни идрок этиб, уларни бартараф этиш ва такрорланишининг олдини олиш, ишлаб чиқариш муносабатларини оқилона ташкил этиш ва ишлаб чиқарувчи кучлардан мақбул фойдаланиш мумкин [7].

А.Ю.Волков фикрича, “Молиявий назорат иқтисод фанининг ўзига хос функцияларини бажаради: когнитив – ишлаб чиқарувчи кучлар ва ишлаб чиқариш муносабатларининг ривожланишига салбий таъсир кўрсатадиган омилларни, уларни тартибга солишни мақсад қилган ҳолда очиб беради; амалий – иқтисодиётни моддий, меҳнат ва молиявий ресурслардан оқилона фойдаланиш нуқтаи назаридан аниқ усуллар билан бошқаришни таъминлайди. Демак, молиявий назорат фан сифатида иқтисодий фанларнинг турли сифатларини мужассамлаштиради ва бевосита ишлаб чиқарувчи кучдир” [5].

Амалда молиявий назоратни қуйидаги мезонларга кўра таснифлаш мумкин:

– олий ҳокимият даражасида назорат қилиш, яъни мамлакатда ишлаб чиқариш, истеъмол динамикаси, халқ фаровонлиги даражаси, давлатнинг иқтисодий хавфсизлиги даражасини акс эттирувчи кўрсаткичлар бўйича;

– марказий ижро этувчи ҳокимият даражасида назорат қилиш;

– тармоқ даражасида назорат – бу ерда марказий ижро этувчи ҳокимият кўрсаткичлари тизими тармоқ ўзига хослиги билан боғлиқ ҳолда конкретлаштирилади;

– ҳудудий даражадаги назорат олий ҳокимият назорати кўрсаткичлари ва тармоқ кўрсаткичларини бирлаштиришни назарда тутати;

– корхона ва ташкилот даражасида назорат қилиш. Бу ерда давлат назорати иши корхонанинг давлат олдидаги мажбуриятларини бажариш, шунингдек, корхонага давлат бюджетидан олинган маблағларнинг самарадорлиги ва мақсадли сарфланиши билан чекланиши керак [3].

Молиявий назорат тизимида давлат молиявий назорати алоҳида ўрин тутати. У торроқ ҳаракатлар доирасига эга ва менимча, биринчи навбатда, бюджетнинг даромад қисмини шакллантиришни қамраб олиши керак; иккинчидан, давлат бюджети маблағларини сарфлаш қўлами. Бунинг учун давлат бюджети маблағлари ва давлат мулкидан мақсадли ва самарали фойдаланилиши устидан назоратни таъминлаш зарур. Шу муносабат билан давлат молиявий назорати давлат бюджетининг даромадлари учун масъул бўлган вазирлик ва идораларга, давлат бюджетидан фойдаланувчи вазирлик ва идораларга, шунингдек, қайтариб олинмайдиган ва қайтариладиган асосда, шунингдек, ҳар бир молиявий имтиёзга (божхона, солиқ, экспорт-импорт ва бошқалар) эга бўлишда бюджет маблағлари билан таъминланган корхоналар, ташкилотлар, банкларга нисбатан қўлланилади [1].

Н.С. Столяров ўз тадқиқотида молиявий назоратнинг функцияларини кенгроқ талқин қилиб, “Бундан ташқари, давлат давлат банкининг молиявий, кредит ва эмиссия фаолиятини ҳам назорат қилиши керак.

Давлат молиявий назоратининг моҳияти ва аҳамиятига келсак, уни амалга ошириш жараёнида корхоналар, ташкилотлар, банклар, акциядорлик жамиятлари ва шу кабилар бизнес даражасига тушиш кераклигини таъкидлаш мумкин эмас. Бу даражада давлат молиявий назорати молиявий-иқтисодий назоратнинг хусусиятларини олади, яъни солиқларни тўғри ҳисоблаш, ишлаб чиқариш самарадорлиги ва бюджет маблағларидан фойдаланиш самарадорлиги- аниқлаш мақсадида нафақат соф молиявий фаолиятга, балки айрим ҳолларда хўжалик фаолиятига ҳам татбиқ этилади” [10].

Бундан келиб чиқиб, молиявий назорат объекти моддий ишлаб чиқариш ва ноишлаб чиқариш соҳасидаги иқтисодий жараёнлар ва пул муносабатлари мажмуасидир. Молиявий назоратни бундай тушунишга кўра, уни амалга

оширишнинг икки жиҳати биринчи ўринга чиқади: биринчидан, маблағлар ва моддий бойликларнинг сақланиши, бухгалтерия ҳисоби ва ҳисобот маълумотларининг ишончлилиги, давлат молия интизомига риоя этилишини таъминлаш; иккинчидан, корхоналар фаолиятини холисона баҳолаш, ишлаб чиқаришни интенсивлаштириш ва бошқарув самарадорлигини ошириш захираларини аниқлаш [2].

Бу борада маҳаллий олимларнинг ҳам фикрларини келтириб ўтсак. Жумладан, А.В.Ваҳобов ва Т.С.Маликовлар молиявий назорат ҳам давлатнинг, ҳам бошқа барча иқтисодий субъектларнинг манфаатлари ва ҳуқуқларини таъминлашга қаратилганлигини таъкидлаган [4].

Тадқиқот методологияси. Мақолада илмий мушоҳада, назарий таҳлил, анализ ва синтез каби тадқиқот усулларидадан фойдаланилди. Таҳлил жараёнида илмий абстракциялаш, эксперт баҳолаш, индукция ва дедукция, таққослаш, тизимли таҳлил усулларидадан фойдаланилган.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси. Молиявий назорат давлат иқтисодиётининг барча таркибий бўлинмаларида молиявий ресурсларни шакллантириш ва улардан фойдаланиш ҳисобига молиявий бошқарув шакллари, махсус назорат қилиш соҳаси ҳисобланади. У ўзининг қонунийлиги, иқтисодий феъл-атвори ва ижобий натижаларга эришиш бўйича иқтисодий ва молиявий битимларни текширишни назарда тутати.

Давлат секторидида давлатнинг молиявий назоратини қонунчилик тизимининг ҳар қандай тоифаси сифатида назорат қилишнинг ҳуқуқий тизими ҳолати ва ривожланиш даражасини аниқловчи муайян норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тўплами намоён бўлади.

Мавзу доирасида иккита тушунчани асослантириб олиш, яъни “бюджет жараёни” ва “молиявий назорат”, сўнгра уларни ўзаро боғлаб, тадқиқотимизни ёритиб бериш мумкин. Хусусан, Ўзбекистон Республикасининг Бюджет кодексига “Бюджет жараёни – бюджет тизими бюджетларини шакллантириш, тузиш, кўриб чиқиш, қабул қилиш, тасдиқлаш ва ижро этиш, уларнинг шакллантирилиши, тузилиши ҳамда ижросини назорат қилиш, бюджет тизими бюджетларининг ижроси тўғрисидаги ҳисоботларни тайёрлаш ва тасдиқлаш, шунингдек, улар ўртасидаги ўзаро муносабатлар жараёни” деб белгилаб қўйилган. Шунингдек, бюджет жараёни иштирокчилари – давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари, давлат молиявий назорат органлари, бюджет ташкилотлари ва бюджет маблағлари олувчилар [12].

MOLIYA VA SOLIQLAR

Ҳозирги кунда бюджет жараёнини ташкил этишда молиявий назорат жуда муҳим. Агар молиявий назорат самарали бўлса, ташкилот фаолиятини ҳам самарали ташкил этса бўлади. Ўзбекистон Республикаси Бюджет кодексининг 3-моддасида Давлат молиявий назорати – “бюд-

жет тўғрисидаги қонунчиликнинг ижроси устидан назоратни амалга ошириш мақсадида давлат молиявий назорати объектларининг бухгалтерия, молия, статистика, банк ҳужжатлари ва бошқа ҳужжатларни ўрганиш, таҳлил қилиш ҳамда таққослаш” деб таъриф берилган.

1-жадвал

Бюджет маблағларининг мақсадли сарфланиши юзасидан 2017 йилда ўтказилган назорат тадбири натижалари таҳлили (млн. сўм)

№	Вазирликлар номи	Назорат тадбири ўтказилган объектлар сони	Молиявий хатоликлар аниқланган назорат объектлари		Пул маблағлари ва моддий бойликларнинг камомади ва ўзлаштиришлар		Қўшимча ҳисобланиб тикланган ва иқтисод қилинган маблағлар		Тикланган маблағ
			Сони	Суммаси	Сони	Суммаси	Сони	Суммаси	
1.	Олий таълим вазирлиги	46	39	1 724,4	21	469,2	7	194,1	1 273,3
2.	Халқ таълими вазирлиги	6 849	6 614	29 231,7	2 091	7 571,0	312	1 225,1	25 027,5
3.	Ўрта махсус касб-ҳунар таълим маркази	1 263	1 177	10 262,5	365	1 399,6	51	646,7	9 368,3
4.	Соғлиқни сақлаш вазирлиги	1 544	1 308	17 340,5	522	4 038,4	53	1 510,0	15 135,4
5.	Маданият ва спорт ишлари вазирлиги	210	185	2 215,3	67	480,6	16	1 209,7	1 841,8
6.	Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги	45	41	291,0	16	50,8	2	8,4	289,0
7.	Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги	227	209	4 622,2	87	1 105,8	8	210,9	2 748,8
8.	Ҳокимиятлар	137	116	1 623,7	25	217,9	8	1 572,5	1 406,5
9.	Мудофаа вазирлиги	3	3	394,1	3	89,6			89,9
10.	Ҳокимият капитал қурилиш Бош бошқармаси	178	155	2 529,9	2	45,1	1	80,2	2 358,3
11.	Ўз-ўзини бошқариш органлари	1 399	1 181	3 444,6			4	12,2	3 121,0
12.	Бошқалар	750	482	17 399,5	132	6 929,1	59	4 555,7	9 492,7
13.	Жами:	12651	11510	91 079,3	3331	22 397,0	521	11 225,5	72 152,5

Манба: Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузуридаги давлат молиявий назорати департаменти маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилган.

1-жадвалдан кўриш мумкинки, Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузуридаги давлат молиявий назорати департаменти ва унинг ҳудудий бошқармалари томонидан ўтказилган давлат молиявий назорати натижалари шуни кўрсатмоқдаки, таҳлил йилида 12651 та молиявий назорат шаклидаги тадбирлар натижасида аниқланган молиявий қонунбузилишлар сони 11510 та бўлиб, унда 91079,3 млн. сўмлик маблағлар ноқонуний сарфланганлиги, унинг 22 397,0 млн. сўмлиги пул маблағлари ва моддий бойликларнинг камомади ва ўзлаштиришларни ташкил этган.

Молиявий назорат доирасида 72152,5 млн. сўмлик маблағ ўз жойига тикланган, бу сумманинг 11225,5 млн. сўмлиги эса қўшимча ҳисобланиб тикланган ва иқтисод қилинган маблағлардан иборат бўлган. Бу таҳлиллар шуни кўрсатмоқдаки, молиявий назорат шакли йил сайин ошиб бориши ёки молиявий назорат шакли даврийлиги узайтирилишига қарамай, молиявий қонунбузарликлар сони ва унда келтирилган зарар суммаси камайиш хусусиятига эга эмас.

2-жадвал маълумотларига эътибор қаратсак, 2021 йилда 12 та назорат объекти бўйича давлат молиявий назорати шаклида ўтказилган 4325,0 та назорат тадбири доирасида 46970,0 млн. сўмлик маблағ қўшимча ҳисобланган ҳолда иқтисод қилинган, шулардан давлат бюджетига ёки тегишли жамғармага 28998,0 млн. сўмлиги ундирилган бўлса, назорат ўтказилган ташкилот фойдасига 17833,0 млн. сўмлик маблағ ундирилиб, жойига тикланган. Ташкилот фойдасига тикланган маблағларнинг асосий сабабларидан бири, юқорида қисман айтиб ўтилганидек, бюджет ташкилотларида иқтисодчи-молиячи ҳамда ҳисобчилар томонидан молиявий қонунчиликка амал қилмаслиги оқибатида ташкилотдаги айрим ходимларга ноқонуний тарзда иш ҳақи ҳисобланиши, ҳисобдор шахслар томонидан моддий активларнинг сақланишида қонун бузилишлар содир этилиши ёки бажарилмаган иш ва хизматлар учун пул маблағлари тўлаб берилиши оқибатида содир бўлган.

2021 йилда бюджет ташкилотларида ўтказилган молиявий назорат натижалари самарадорлиги (млн. сўм)

№	Вазирликлар номи	Назорат тадбири ўтказилган объектлар сони	Қўшимча ҳисобланиб тикланган ва иқтисод қилинган маблағлар		Шу жумладан:		Ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларга берилган назорат тадбирлари материаллари		Тикланган маблағ
			Сони	Суммаси	Давлат бюджетига (жамғармага)	Ташкилот фойдасига	Сони	Суммаси	
1.	Халқ таълими вазирлиги	806	21	2 335	899	1 436	628	194,1	95 992
2.	Мактабгача таълим вазирлиги	738	48	1 798	769	1 028	603	1 225,1	75 281
3.	Соғлиқни сақлаш вазирлиги	1 018	30	6 760	1 216	5 545	783	646,7	101525
4.	Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги	158	7	2 438	547	1 891	124	1 510,0	33 201
5.	Маданият вазирлиги	168	6	7 593	15	7 578	105	1 209,7	23 760
6.	Сув ҳўжалиги вазирлиги	190	3	829	668	160	162	8,4	27 698
7.	Ягона буюртмачи хизмати инжиниринг компаниялари	388	6	2 990	2 921	70	345	210,9	115248
8.	Автомобиль йўллари қўмитаси	184	7	255	240	15	180	1 572,5	87 948
9.	Уй-жой коммунал хизмат кўрсатиш вазирлиги	206			0	0	198		34 584
10.	Ветеринария ва чорвачиликни ривожлантириш давлат қўмитаси	202	2	34	23	11	136	80,2	16 936
11.	Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлиги	267	6	243	241	1	208	12,2	12 217
12.	Ҳокимиятлар	806	3	21 556	21 458	97	119	4 555,7	17 096
13.	Жами:	4325,0	139,0	46970,0	28998,0	17833,0	3591,0	11 225,5	641486

Мабна: Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузуридаги давлат молиявий назорати департаменти маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилган.

Албатта, бу айрим ходимларнинг молиявий қонунбузилишларга йўл қўйганлиги натижасида ташкилотнинг молиявий маблағлари нотўғри сарфланиб, унинг молиявий ҳолатига салбий таъсир қилган. Молиявий назорат натижаси самарадорлиги шундаки, давлат бюджети ва ташкилотнинг манфаатларига зид равишда сарфланган маблағлар ўз жойига қайтарилиши таъминланган. Бундан ташқари 12 та назорат объекти доирасидаги молиявий назорат натижалари бўйича аниқланган қонунбузилишларнинг иқтисодий-ҳуқуқий даражасидан ҳамда амалдаги қонун талабларига кўра, 3591,0 та иш кесимида ҳуқуқ-тартибот органларига ўтказилган, яъни 11 225,5 млн. сўмлик маблағ ҳажмидаги маблағларнинг ўзлаштирилиши ва зарари бўйича маъмурий ёки жиноий жавобгарлик доирасидаги иш юритилиши учун тақдим қилинган.

Таҳлиллар кўрсатадики, давлат молиявий назоратининг бюджетдан маблағ олувчилар кесимидаги жараёнида асосий эътиборни бюджет ташкилотларида фаолият юритаётган, яъни ташкилотнинг харажатлар сметасини тузиш, уни тасдиқлаштиш, смета доирасида маблағларни сарфлашни амалга оширувчи ходимларнинг молиявий саводхонлиги ва ахборот дастурий маҳсуллардан самарали фойдаланиш бўйича малакасини ошириш муҳим саналади. Бундан ташқари молиявий қонунчиликлар кўп содир бўлаётган айрим вазирлик ва қўмиталарда мах-

сус молиявий стандартларни жорий этиш амалга оширила бошланди, шунингдек, Ўзбекистон Ҳисоб палатасининг молиявий назоратни амалга ошириш борасидаги айрим фаолиятлари кенгайтирила бошландики, бундан кўзда тутилган мақсад молиявий назоратнинг самарадорлигини таъминлашга қаратилгандир.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 27 августдаги ПФ-6300-сонли “Давлат молиявий назорати тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармони мувофиқ, 2022 йилдан бошлаб Ўзбекистон Ҳисоб палатаси томонидан қуйидаги аудитлар амалиётга жорий этиладиган бўлди:

➤ бухгалтерия (бюджет) ҳисоби юритилиши, молиявий ҳисоботларнинг ҳаққонийлиги, молиявий ресурслардан мақсадли ва қонуний фойдаланилганлиги ҳамда даромадларнинг тўлиқлиги, шунингдек, молиявий операцияларнинг қонунийлигини баҳолашни назарда тутувчи молиявий аудит;

➤ консолидациялашган ва жалб этилган бюджет маблағларидан фойдаланиш, давлат харидларини амалга оширишда, шунингдек, даромадларнинг тўлиқлигини таъминлаш ва бизнес жараёнларида норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар талабларига риоя қилинганлиги ва уларнинг давлат дастурларига мувофиқлигини текшириш ва баҳолашни назарда тутувчи мувофиқлик аудити;

➤ назорат объектида харажатлар, субсидиялар, имтиёзлар ва преференциялар самарадорлиги ва натижадорлиги, ажратилган маблағлардан фойдаланиш тежамкорлиги, белгиланган мақсадли кўрсаткичларнинг бажарилиши, консолидациялашган бюджет ва жалб этилган маблағлар ҳисобидан амалга оширилаётган лойиҳаларнинг мақсадга мувофиқлиги ва натижадорлиги, шунингдек, давлат ва ҳудудий дастурларнинг молиялаштириш манбалари

билан таъминланганлигини баҳолаш ва таҳлил қилишни назарда тутувчи самарадорлик аудити [13].

Ҳозирги кунда айрим вазирлик ва қўмиталарда бюджетдан ажратилган маблағларнинг мақсадли ва манзилли сарфланишини таъминлашга хизмат қиладиган айрим молиявий лойиҳаларни амалга ошириш ишлари амалга оширилиши режалаштирилган.

3-жадвал

Молиявий, самарадорлик ва мувофиқлик аудитлари ташқи аудит стандартлари ҳамда қўлланмалари асосида ўтказиладиган вазирликлар РЎЙХАТИ [13]

№	Аудит тадбири ўтказиладиган вазирлик	Ўтказиладиган аудит тури
1.	Соғлиқни сақлаш вазирлиги	Молиявий аудит
2.	Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлиги	Самарадорлик аудити
3.	Сув хўжалиги вазирлиги	Самарадорлик аудити
4.	Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги	Мувофиқлик аудити

Дарҳақиқат, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 27 августдаги ПФ-6300-сонли “Давлат молиявий назорати тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармонида асосан Ҳисоб палатаси томонидан 2022 йилнинг I чораги давомида Соғлиқни сақлаш вазирлигида молиявий аудит, бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлиги, сув хўжалиги вазирлигида самарадорлик аудити ва олий ва ўрта махсус таълим вазирлигида эса мувофиқлик аудитини ташқи аудит стандартлари ҳамда қўлланмалари асосида ўтказиш белгиланган бўлиб, унинг натижаларидан келиб чиқиб, кейинги босқичда лойиҳалар самарадорлигига қараб бошқа вазирлик ва қўмита ҳамда агентликларда жорий этиш режалаштирилган бўлиб, бундан асосий мақсад, албатта, молиявий назоратнинг самарасига эришишдан иборат.

Хулоса ва таклифлар. Ҳудудлардаги бюджет маблағларидан фойдаланиш устидан давлат молиявий назорат тизимини янада ривожлантириш ва такомиллаштириш қуйидаги омиллар билан белгиланади:

бюджет маблағларининг деярли ярмини сарфлайдиган ташкилотлар фаолиятини оптималлаштириш;

узоқ муддатли режалаштириш ва самарадорликка йўналтирилган бюджетлаштиришга ўтиш;

давлат харидлар тизимини ривожлантириш, бошқарув ва самарадорлик аудитининг дастурий-мақсадли усуллари жорий этиш.

Давлат молиявий назоратни амалга оширишда назорат ва бухгалтерия органлари нафақат ҳуқуқбузарликларни аниқлаш, балки амалий ёрдам кўрсатиш, шу жумладан, ички молиявий назорат тизимига ҳам қаратилиши керак.

Умуман, тўлиқ ва самарали ғазначилик тизими – ички молиявий назорат тизимини шакллантириш бюджет ижросини тартибга солиш, қўпол молиявий ҳуқуқбузарликлар кўламини камайтиришга хизмат қилмоқда. Шунга кўра, бюджет жараёнининг самарадорлигини таҳлил қилиш вазифалари биринчи ўринга чиқади.

Шу муносабат билан назорат ва бухгалтерия органларининг фаолияти бюджет жараёнининг ажралмас қисми сифатида давлат молиявий ресурсларини бошқариш самарадорлигини оширишга, молиявий маблағларни сарфлашда белгиланган қонунийлик, самарадорлик ва тежамкорлик тамойилларидан четга чиқиш ва бузилиш ҳолатларини аниқлашга ёрдам бериши лозим. Бюджет жараёнининг дастлабки босқичида назорат ва бухгалтерия органлари бюджет жараёни самарадорлигини оширадиган тузатиш чораларини кўришга, кейинги босқичларда эса бюджет жараёнини такомиллаштириш механизмларини ишлаб чиқишга ҳисса қўшади.

Бюджет жараёнининг барча босқичларида юқори турувчи молиявий назорат органларининг фаолияти давлат ва маҳаллий даражада бюджет маблағларидан фойдаланиш самарадорлигини оширишга қаратилган механизмдир. Шундай қилиб, бюджет жараёни самарадорлигини ошириш учун унинг барча босқичларида молиявий назоратни кучайтириш, назорат ва бухгалтерия органлари фаолиятининг эксперт ва таҳлилий йўналишларини ишлаб чиқиш зарур.

Шу муносабат билан қуйидаги вазифалар комплексини ҳал этиш зарур:

- норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни ишлаб чиқиш, молиявий назорат самарадорлигини оширишга қўмаклашувчи назорат ва бухгалтерия

рия органлари фаолиятини услубий таъминлаш;

- назорат ва бухгалтерия органлари фаолиятининг янги стратегик йўналишларини белгилаш;
- молиявий назоратнинг халқаро тажрибасини ўрганиш ва амалиётга жорий этиш;
- молиявий назоратнинг янги усуллари, шу жумладан, самарадорлик аудитини жорий этиш;
- назорат ва бухгалтерия органлари амалиётга молиявий назоратнинг янги усуллари жорий этиш учун юқори малакали кадрлар

тайёрлаш ва экспертлар тизимини шакллантириш;

- назорат ва бухгалтерия органлари фаолияти самарадорлигини баҳолашнинг ишончли усуллари ишлаб чиқиш. Бу вазифаларни ҳал қилиш ташқи молиявий назоратнинг ягона самарали тизимини яратиш, мақсадлар, тамоийиллар, вазифаларнинг бирлигини белгилайдиган ташқи давлат ва муниципал молиявий назорат органлари фаолиятини ривожлантириш ва такомиллаштириш стратегиясини шакллантириш имконини беради.

Манба ва фойдаланилган адабиётлар:

1. Андрюшин С. Общегосударственный финансовый контроль. // Экономика. 2015. № 6. – С. 64-71.
2. Александрова Е.И. Совершенствование организации финансового контроля. // Финансы и кредит. 2014. № 22. С. 14-22.
3. Бровкина Н.Д. Основы финансового контроля. Учеб. пособие. – М.: Магистр, 2014. – 318 с.
4. Ваҳобов А.В., Маликов Т.С. Молия: умумназарий масалалар (ўқув қўлланма). / Тошкент молия институти. – Т., 2007.
5. Волков А.Ю. Финансовый контроль как категория. // Статистика и экономика. 2014. №. 6. – С. 28-34.
6. Грачева Е.Ю. Финансовый контроль. – М.: Финансы, 2016. – 203 с.
7. Пенчук А.В. Государственный финансовый контроль в Российской Федерации и направления его совершенствования. // Концепт. 2014. №. 7. – С. 72-79.
8. Родионова В.М. Финансовый контроль. – М.: Инфра-м, 2016. – 173 с.
9. Румянцев А.В. Финансовый контроль: курс лекций. – М.: Дело. 2017. – 144 с.
10. Столяров Н.С. Финансовый контроль в системе стратегического управления социально-экономическим развитием России (теория и практика). – М.: Союз, 2006. – 146 с.
11. Фадейкина Н.В. Финансовый контроль в сфере государственного сектора экономики. – М., 2017. – 138 с.
12. Ўзбекистон Республикасининг Бюджет кодекси. 01.01.2014.
13. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 27 августдаги “Давлат молиявий назорати тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-6300-сонли фармони 1-илоvasи.

СОЛИҚ ҚОНУНЧИЛИГИДАГИ ЎЗГАРИШЛАРНИНГ СОЛИҚ БАЗАСИГА ТАЪСИРИ МАСАЛАЛАРИ

https://doi.org/10.55439/ECED/vol23_iss2/a32

Халикчаева Садокат Илхомжоновна -
Тошкент давлат иқтисодиёт университети
хузуридаги “Ўзбекистон иқтисодиётини
ривожлантиришнинг илмий асослари ва муаммолари”
илмий –тадқиқот маркази докторанти

Аннотация. Мақолада солиқларнинг давлат бюджет даромадларини шакллантиришдаги асосий манбаи сифатида эътироф этилишига, 2022 йил солиқ қонунчилигидаги қатор ўзгаришлар ва берилаётган имтиёзларнинг солиқ базасига таъсирининг таҳлили, унинг хусусиятлари, қолаверса, солиқ солиш базасига таъсир этувчи омилларнинг ўзига хос жиҳатлари, солиқ базасини кенгайтишига ёхуд қисқаришига олиб келувчи сабаблар хусусида сўз юритилади.

Калит сўзлар: солиқлар, иқтисодиёт, солиқ сиёсати, тараққиёт стратегияси, даромад, солиқ базаси, солиқ кодекси, солиқ имтиёзлари.

ВОПРОСЫ ВЛИЯНИЯ ИЗМЕНЕНИЙ НАЛОГОВОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА НА НАЛОГООБЛОЖЕННУЮ БАЗУ

Халикчаева Садокат Ильхомжановна -
Докторант Научно-исследовательского центра
«Научные основы и проблемы экономического развития Узбекистана»
Ташкентского государственного экономического университета

Аннотация. В статье анализируются признание налогов основным источником доходов государственного бюджета, ряд изменений в налоговом законодательстве в 2022 году и влияние льгот на налоговую базу, ее особенности, а также факторы, влияющие на налоговую базу, причины для расширения или уменьшения налоговой базы.

Ключевые слова: налоги, экономика, налоговая политика, стратегия развития, доход, налоговая база, налоговый кодекс, налоговые льготы.